

Dr. ČEDOMIR STEVANOVIĆ,
vanredni profesor

KONTROLA ZAKONITOSTI SUDSKIH ODLUKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Drugi deo*

3. Kontrola zakonitosti sudskeih odluka u postupku po vanrednim pravnim lekovima

Pošto je moguće da i posle sprovedenog prvostepenog krivičnog postupka i postupka po redovnim pravnim lekovima u sudskim odlukama, koje su sada pravnosnažne, postoje određeni pravni nedostaci, to je naše krivično procesno zakonodavstvo, kao i mnoga druga, predviđalo mogućnost napadanja takvih sudskeih odluka podnošenjem vanrednih pravnih lekova. Naime, može se dogoditi da prvostepena sudska odluka ne bude razmatrana u postupku po redovnim pravnim lekovima, jer ovlašćena lica nisu inicirala postupak, tj. nisu otkrila nikakav nedostatak i nisu podnela odgovarajući redovni pravni lek. Zatim, postoje i takve sudske odluke koje se ne mogu napadati redovnim pravnim lekovima, tako da takve odluke postaju pravnosnažne posle donošenja u prvostepenom krivičnom postupku. To je na primer slučaj sa svim na-redbama, kao i sa mnogim rešenjima. Dalje, može nastati i takva situacija da sud pravnog leka nije otkrio ovakve pravne nedostatke u postupku po redovnim pravnim lekovima. Najzad, može se dogoditi, a u praksi se i dešava, da sud pravnog leka ne samo što ne otkriva postojeće pravne nedostatke, već iste još više povećava, time što svojom delatnošću stvara nove pravne nedostatke. Prema tome, napred navedeni slučajevi o mogućnosti postojanja pravnih nedostataka dovode do potrebe da se pokrene postupak po vanrednim pravnim lekovima, u kome će se otkloniti postojeći pravni nedostaci u napadnutim pravnosnažnim sudskeim odlukama.

Pored krivičnoprocesnih zakonodavstava koja omogućavaju da se pravni nedostaci u pravnosnažnim presudama mogu otkloniti podnošenjem odgovarajućih vanrednih pravnih lekova, postoje i takva zakonodavstva koja to onemogućavaju uopšte ili pak svode takvu mogućnost na minimum. Krivičnoprocesna zakonodavstva koja ne predviđaju mogućnost napadanja pravnosnažnih sudskeih odluka polaze od prihvaćene fikcije, prema kojoj se pravnosnažna sudska odluka smatra istinitom.

* Prvi deo članka objavljen je u prethodnom XXI Zborniku radova Pravnog fakulteta u Nišu.

Sem toga, u nekim krivičnoprocesnim zakonodavstvima predviđena je mogućnost otklanjanja pravnih nedostataka u pravnosnažnim odlukama samo ako se pojave nove činjenice i dokazi koji mogu dovesti do ponavljanja krivičnog postupka, ili pak pomilovanjem. Ove mogućnosti predviđene su u SAD i Engleskoj.¹¹ Najzad, istorijski posmatrano, kontrola zakonitosti pravnosnažnih sudskeih odluka, prvobitno je vršena tako da su pravni nedostaci u ovakvim odlukama samo konstatovani, a pravnosnažna sudska odluka nije menjana. Naime, polazilo se od toga da su pravnosnažne sudske odluke izvršne i konačne, te da kao takve treba i ostati, s tim da otklanjanje nezakonitosti u takvim odlukama posluži samo kao jedna teorijska lekcija koja će omogućiti da se ubuduće pravni propisi pravilno primenjuju. Ovakav postupak kontrole zakonitosti pravnosnažnih sudskeih odluka predviđen je i danas u nekim krivičnoprocesnim zakonodavstvima, kao što je npr. slučaj u Francuskoj, gde je predviđeno napadanje ovakve odluke u interesu zakona, tj. donosi se takva odluka koja ne ide ni u korist ni na štetu stranaka, već joj je isključivi cilj da se ukaže na takve pravne nedostatke, kako se takvi nedostaci ne bi ponavljali u budućoj sudskej praksi.¹²

Kao što je osoben naš sistem redovnih pravnih lekova, tako se i sistem vanrednih pravnih lekova odlikuje određenim posebnim karakteristikama. Naime, naše krivičnoprocesno zakonodavstvo predviđa da se pravnosnažna sudska odluka može pobijati, kako zbog stvarnih, tako i zbog činjeničnih nedostataka, a može se pobijati i odluka o kazni. Zatim, postoje pravna sredstva za pobijanje pravnosnažnih sudskeih odluka zbog povrede zakona u cilju otklanjanja takvih povreda, pravna sredstva koja su predviđena za otklanjanje činjeničnih nedostataka u pravnosnažnim sudskeim odlukama i pravna sredstva za pobijanje odluke o kazni u pravnosnažnoj presudi. Konkretnije, predviđeni su sledeći vanredni pravni lekovi: zahtev za ponavljanje krivičnog postupka, zahtev za vanredno ublažavanje kazne, zahtev za zaštitu zakonitosti i zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude. Zahtev za ponavljanje krivičnog postupka je takav vanredni pravni lek kojim se pobija pravnosnažna sudska odluka (presuda i rešenje) zbog postojanja činjeničnih nedostataka u utvrđenom činjeničnom stanju. Zahtev za vanredno ublažavanje kazne je takođe vanredni pravni lek kojim se pobija odluka o kazni u pravnosnažnoj presudi, zbog toga što kasnije pojavljene ili kasnije od suda saznate okolnosti pokazuju da kazna nije pravilno odmerena. Zahtev za zaštitu zakonitosti je vanredan pravni lek kojim se, kako izričito zakonodavac navodi, pobija pravnosnažna sudska odluka i sudske postupak koji je prethodio toj pravnosnažnoj odluci, zbog povrede zakona (čl. 416. ZKP). Najzad, zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude je takođe vanredan pravni lek koji može podneti okrivljeni zbog povrede zakona u slučajevima koje predviđa krivičnoprocesni zakon.

Pošto se radi o kontroli zakonitosti sudskeih odluka, to ćemo posebno i svestrano razmotriti sadržinu i postupak po onim vanrednim

¹¹ M. S. Strogović, op. cit. str. 255—256.

¹² Dr. T. Vasiljević, Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, 1971, str. 646.

pravnim lekovima kojima se pobija pravноснаžna sudska odluka zbog povrede zakona, tj. sadržinu i postupak po zahtevu za zaštitu zakonitosti i po zahtevu za vanredno preispitivanje pravноснаžne presude, kao i postupak kontrole zakonitosti sudskeih odluka na osnovu istih.

a) Zahtev za zaštitu zakonitosti

Kao što smo videli, zahtev za zaštitu zakonitosti je nesuspenzivan, devolutivan vanredni pravni lek koji podnosi nadležni javni tužilac protiv pravноснаžnih sudskeih odluka i protiv sudskeg postupka koji je prethodio tim pravноснаžnim sudskeim odlukama, ako je povređen zakon (čl. 416. ZKP). Analizom ovako određenog pojma zahteva za zaštitu zakonitosti može se najpre utvrditi da je to nesuspenzivan pravi lek, tj. njegovo ulaganje i odlučivanje po istom ne zadržava pravноснаžnu sudsку odluku od izvršenja, zbog toga što je takva odluka po pravilu i izvršna ako ne postoje zakonske smetnje za njeno izvršenje. Isto tako, ovim vanrednim pravnim lekom mogu se pobijati pravноснаžne odluke koje su donete u formi presude, rešenja ili naredbe, ako je u ovakvim odlukama povređen zakon. Međutim, prema stavu zakonodavca, zahtev za zaštitu zakonitosti može se podići i protiv sudskeg postupka koji je prethodio donošenju pravноснаžnih presuda. To znači da se ovim vanrednim pravnim lekom može napadati i nezakonitost postupanja krivičnoprocesnih subjekata prilikom izvođenja pojedinih krivičnoprocesnih radnji, čiji rezultat nije činjenična osnova sudskeih odluka. Međutim, ako se analitički posmatra delatnost krivičnoprocesnih subjekata i rezultat njihove delatnosti, može se konstatovati da je veoma malo takvih krivičnoprocesnih radnji čiji rezultat ne čini čenjeničnu osnovu neke od navedenih sudskeih odluka. To znači da će biti malo slučajeva kada će se ovim vanrednim pravnim lekom pobijati sudske postupak koji je prethodio pravноснаžnim odlukama. Sem toga, pošto zakonodavac upotrebljava izraz »sudske postupak«, to znači da se mogu pobijati delatnosti samo krivičnog suda, a ne i delatnosti stranaka i drugih krivičnoprocesnih subjekata. Smatramo da je ovakvo rešenje manjkavo, jer se na ovaj način ne može pobijati nezakonitost delatnosti nekih subjekata koji tu delatnost preduzimaju umesto krivičnog suda, npr. delatnost ovlašćenih lica organa unutrašnjih poslova koju na predlog javnog tužioca mogu preduzimati u toku istrage. To znači da je nužno da se pojma sudske postupka mora ekstenzivno tumačiti, kako bi se obuhvatila delatnost svih subjekata koji učestvuju u krivičnom postupku.

Dalje, zahtev za zaštitu zakonitosti je devolutivan pravni lek, jer o njemu po pravilu odlučuje viši sud od onog koji je doneo pravноснаžnu odluku koja se pobija zbog povrede zakona. Međutim, od ovog pravila postoje izuzeci, tj. postoje slučajevi kada o zahtevu za zaštitu zakonitosti odlučuje isti sud. To su na primer slučajevi kada u poslednjem, odnosno drugom, trećem, a izuzetno četvrtom stepenu, donosi pravноснаžnu presudu republički, odnosno pokrajinski vrhovni sud ili Savezni sud Jugoslavije. Naime, ako navedeni sudovi odlučujući u poslednjem stepenu donesu presudu kojom povrede zakon — procesni ili materijalni krivični zakon, pa takva presuda kao pravноснаžna bude

pobijana zahtevom za zaštitu zakonitosti, u tom slučaju ovaj vanredni pravni lek nije devolutivan, jer o njemu odlučuje isti sud čija je pre-suda napadnuta. Zbog toga je zakonodavac u ovim slučajevima pred-video izuzetak i u pogledu sastava krivičnog suda koji će odlučivati po zahtevu za zaštitu zakonitosti, tj. predvideo je brojniji sastav suda. Naime, predviđeno je da nadležni krivični sud odlučuje o zahtevu za zaštitu zakonitosti u sastavu od pet sudija, s tim da taj sastav bude brojniji ako taj sud odlučuje o pravnosnažnoj presudi koju je donelo veće toga suda.

Zatim, zahtev za zaštitu zakonitosti je takav vanredni pravni lek koji može podneti samo javni tužilac i to ne svaki javni tužilac, već nadležni javni tužilac. To znači da prema stavu našeg zakonodavstva ovaj vanredni pravni lek ne može podneti ovlašćeni krivični sud ili neki drugi krivičnoprocесни subjekat, tj. drugi ovlašćeni tužioci (oštećeni kao tužilac i privatni tužilac), niti okriviljeni, s tim da ovi subjekti mogu inicirati pobijanje pravnosnažne sudske odluke preko nadležnog javnog tužioca, što mogu učiniti i drugi nadležni javni tužioci. Pitanje koji je javni tužilac stvarno i mesno nadležan za podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti načelno je rešeno s obzirom na to čiji je zakon povređen. Naime, ako je povređen republički, odnosno pokrajinski zakon, zahtev za zaštitu zakonitosti podiže republički, odnosno pokrajinski javni tužilac, a ako je povređen savezni zakon zahtev za zaštitu zakonitosti podiže Savezni javni tužilac. Međutim, ovo načelno rešenje donekle je korigованo time što je predviđeno da zahtev za zaštitu zakonitosti o kome rešava Savezni sud podiže Savezni javni tužilac, a zahtev za zaštitu zakonitosti o kome odlučuje krivični sud u republici, odnosno pokrajini podiže javni tužilac određen republičkim odnosno pokrajinskim zakonom (čl. 418. st. 1 i 2 ZKP). Međutim, i od ovog rešenja postoji izuzetak, kojim je predviđeno da zahtev za zaštitu zakonitosti može podići Savezni javni tužilac ukoliko nadležni javni tužilac smatra da nema osnova za podizanje zahteva, ako je povređen savezni zakon. Ovaj zahtev Savezni javni tužilac podiže pred Saveznim sudom, s tim što je prethodno morao da pribavi izjavu od nadležnog javnog tužioca u republici, odnosno autonomnoj pokrajini da neće podići zahtev za zaštitu zakonitosti i da je podnese Saveznom судu prilikom podnošenja zahteva za zaštitu zakonitosti (čl. 418. st. 3. ZKP).

Pored ovakvog procesnog rešenja koje predviđa naše krivičnoprocесno zakonodavstvo u pogledu ovlašćenih subjekata za pobijanje pravnosnažnih sudske odluka zbog pravnih nedostataka, prema kome se kao ovlašćeni subjekat pojavljuje nadležni javni tužilac sa zahtevom za zaštitu zakonitosti i okriviljeni koji može sa ograničenim osnovima pobijati samo pravnosnažnu presudu podnošenjem zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude, postoje i druga procesna rešenja. Druga procesna rešenja u pogledu ovlašćenih subjekata za podnošenje pravnih sredstava radi pobijanja pravnosnažnih sudske odluka odnose se kako na veći ili manji broj ovlašćenih subjekata, tako i na raznovrsnost ovih subjekata. Ovo je naročito slučaj sa sovjetskim krivičnoprocесnim zakonodavstvom, koje predviđa da postupak nadzora mogu da iniciraju pored većeg broja javnih tužilaca i predsednici i zamениci većeg broja viših sudova. Naime, ostvarenje sudskega nadzora

pravноснажних presuda putem revizije ovih presuda sprovodi se na osnovu protesta koji se podnosi od strane predsednika Vrhovnog suda SSSR-a, predsednike vrhovnih sudova saveznih republika i njihovih zamjenika, predsednika vrhovnih sudova autonomnih republika, autonomnih oblasti, pokrajina i oblasnih sudova, kao i od strane Generalnog prokurora i prokurora koji postupaju pred svim navedenim sudovima.¹³ Najzad, određenu inicijativu za pokretanje postupka nadzora mogu da dadu i osuđeni i njegov branilac podnošenjem žalbe ovlašćenom prokuroru ili predsedniku nadležnog suda.¹⁴ Slična situacija u pogledu ovlašćenih subjekata za iniciranje postupka kontrole zakonitosti pravnosnajžnih sudske odluka postojala je i u našem ranijem procesnom zakonodavstvu, tj u Zakonu o krivičnom postupku od 1948. godine, gde je bilo predviđeno da su pored javnog tužioca zahtev za zaštitu zakonitosti mogli da podnesu i predsednici vrhovnih sudova.

Ovlašćeni subjekti pobijaju pravnosnaju sudske odluke zbog povrede zakona. Za razliku od situacije kod redovnih pravnih lekova, kojom prilikom zakonodavac sistemom enumeracije predviđa sve moguće faktičke situacije čije postojanje predstavlja povredu procesnog i materijalnog krivičnog zakona, kod podizanja zahteva za zaštitu zakonitosti se samo apstraktno navodi da se isti može podići ako je povređen zakon. Isto tako, zakonodavac ne predviđa shodnu primenu odredaba Zakona o krivičnom postupku kojima se svestrano normiraju faktičke situacije, koje predstavljaju povredu procesnog i materijalnog krivičnog zakona. No, bez obzira na ovu okolnost, smatramo da se i ovom prilikom u osnovi radi o istim povredama zakona, s tim što ne mogu biti sve te povrede zakona, već samo takve povrede koje su fundamentalne i koje nisu otklonjene u postupku kontrole zakonitosti po redovnim pravnim lekovima. Ovakav zaključak se izvodi iz same prirode pravnosnajžne sudske odluke, tj. radi se o izvršnim i konačnim sudske odlukama, te je sasvim normalna rigoroznost zakonodavca u pogledu pobijanja ovih sudske odluke.

Kao što smo videli, nadležni javni tužilac daje inicijativu za kontrolu zakonitosti pravnosnajžnih sudske odluke i sudske postupka koji je prethodio tim odlukama u slučaju kada smatra da je povređen zakon. Ovaj zahtev javni tužilac podnosi sudu koji je nadležan da odlučuje po njemu, tj. po pravilu republičkom, odnosno pokrajinskom vrhovnom sudu, a izuzetno Saveznom sudu Jugoslavije. Naime, predviđeno je da o zahtevu za zaštitu zakonitosti odlučuje sud određen republičkim ili pokrajinskim zakonom. Savezni sud rešava o zahtevu za zaštitu zakonitosti zbog povrede saveznog zakona ako je odluku doneo republički, odnosno pokrajinski vrhovni sud ili veće Saveznom sudu. Isto tako, rešene su i neke sporne situacije. Tako je najpre predviđeno da ako je odlukom republičkog, odnosno pokrajinskog vrhovnog suda povređen savezni i republički, odnosno pokrajinski zakon, o zahtevu za zaštitu zakonitosti rešava sud koji je doneo pravnosnaju presudu, tj. republički, odnosno pokrajinski vrhovni sud. Međutim, ako je zahtevom za

¹³ M. S. Strogović, op. cit, str. 259.

¹⁴ M. S. Strogović, op. cit. str. 267 i 268.

zaštitu zakonitosti napadnuta ovakva odluka samo zbog povrede saveznog zakona, u tom slučaju o zahtevu odlučuje Savezni sud. Pitanje stvarno nadležnog suda za rešavanje po zahtevu za zaštitu zakonitosti rešeno je Zakonom o krivičnom postupku, Zakonom o Saveznom суду i republičkim, odnosno pokrajinskim zakonima o redovnim sudovima, kojim zakonima je rešeno i pitanje specifičnosti sastava suda koji u konkretnom slučaju rešava o zahtevu za zaštitu zakonitosti. Naime, u Zakonu o krivičnom postupku predviđeno je da sud odlučuje o zahtevu za zaštitu zakonitosti u sednici veća, a veće je sastavljenod pet pozivnih sudijskih, ukoliko napred navedenim zakonima nije predviđen poseban sastav suda. Poseban sastav suda za odlučivanje po zahtevu za zaštitu zakonitosti predviđen je u dva slučaja, tj. ako se ovim zahtevom pobija presuda republičkog, odnosno pokrajinskog vrhovnog suda zbog povrede republičkog, odnosno pokrajinskog zakona, odnosno ako se pobija presuda Saveznog suda zbog povrede saveznog zakona. Ako se zahtevom za zaštitu zakonitosti pobija presuda republičkog odnosno pokrajinskog vrhovnog suda zbog povrede republičkog, odnosno pokrajinskog zakona, u tom slučaju republički odnosno pokrajinski vrhovni sud odlučuje o zahtevu za zaštitu zakonitosti u veću sastavljenom od devet sudijskih (čl. 25. ZSR SRS). Zatim, Savezni sud odlučuje o zahtevu za zaštitu zakonitosti u opštoj sednici, ako se pobija odluka veća toga suda.

Nadležni javni tužilac podnosi zahtev za zaštitu zakonitosti predsedniku veća, odnosno predsedniku suda nadležnog za odlučivanje. Predsednik veća, odnosno suda imenuje sudiju izvestioca, čiji je zadatak da pripremi predmet za meritorno odlučivanje u sudnici veća. Sudija izvestilac može po potrebi da pribavi izveštaj o povredama zakona koje su istaknute u zahtevu za zaštitu zakonitosti. Pošto su završene pripreme od strane sudske jedinice izvestioca, predsednik veća zakazuje sednicu veća. O zakazanoj sednici veća uvek se obaveštava javni tužilac koji je podneo zahtev za zaštitu zakonitosti. Prilikom rešavanja o zahtevu za zaštitu zakonitosti nadležni sud će se ograničiti samo na ispitivanje onih povreda procesnog ili materijalnog zakona na koje se javni tužilac poziva u svom zahtevu. Međutim, ako je u jednoj krivičnoj stvari bilo više saokrivljenih, u tom slučaju sud pravnog leka mora da vodi računa po službenoj dužnosti o primeni ustanove beneficium cohaesione, kako u postupku po redovnim, tako i u postupku po vanrednim pravnim lekovima. Tako je predviđeno da kad sud nađe da razlozi zbog kojih je doneo odluku u korist osuđenog postoje i za kojeg od saoptuženih u pogledu kojeg nije podnet zahtev za zaštitu zakonitosti, postupiće se po službenoj dužnosti kao da takav zahtev postoji (čl. 420. st. 2. ZKP). To znači da će nadležni sud vršiti kontrolu zakonitosti sudske odluke po službenoj dužnosti i ukoliko utvrdi da se neke pogodnosti mogu primeniti na druge saoptužene, biće dužan da te pogodnosti primeni i na njih.

Isto tako, prilikom odlučivanja po zahtevu za zaštitu zakonitosti krivični sud mora da vodi računa o poštovanju i primeni ustanove zabrane reformatio in peius, ako je zahtev podnet samo u korist osuđenog. Naime, u ovom slučaju sud ne može doneti takvu odluku kojom bi osuđenog osudio na strožu kaznu, niti po strožem zakonu. U krajnjoj liniji, ako dođe do takve situacije krivični sud može samo da konstatiše

povrede zakona u tzv. deklarativnoj presudi, ne dirajući pobijenu pravnosnažnu sudsку odluku. Na sličan način sud će postupiti i u slučaju ako je zahtev za zaštitu zakonitosti podignut na štetu okrivljenog. Naime, predviđeno je da će krivični sud, ako je zahtev podnet na štetu okrivljenog i ako je osnovan, samo utvrditi da postoji povreda zakona, ne dirajući u pobijanu pravnosnažnu odluku. To znači da će i ovom prilikom sud doneti tzv. deklarativnu presudu. Na osnovu ovakvih napred izloženih zakonskih rešenja može se izvući zaključak o tome da nadležni sud u postupku kontrole zakonitosti pravnosnažnih sudskeh odluka po zahtevu za zaštitu zakonitosti, ne može donositi konstitutivne sudske odluke na štetu okrivljenog, odnosno osuđenog, već samo deklarativne odluke kojim se u osnovi samo konstatuju povrede zakona. Međutim, to ne znači da nadležni sud ne može uopšte donositi konstitutivne odluke. Naprotiv, nadležni sud može donositi takve odluke, ali prvenstveno samo u korist optuženog, odnosno osuđenog. Sem toga, ovakvu presudu će doneti u slučaju kad svojom odlukom odbija zahtev za zaštitu zakonitosti kao neosnovan, ako utvrdi da ne postaje povrede zakona na koje se javni tužilac poziva u svom zahtevu. Konkretnije posmatrano, konstitutivnim sudske odlukama u korist optuženog nadležni sud može, zavisno od prirode povrede, preinačiti sudsку odluku, ili ukinuti u celini ili delimično odluke prvostepenog ili višeg suda, ili samo odluku višeg suda i predmet vratiti na ponovno odlučivanje prvostepenom ili višem sudu (čl. 422. st. 1. ZKP). Ako je pravnosnažna sudska odluka ukinuta i predmet vraćen na ponovno suđenje stvarno nadležnom sudu, kao osnova za postupanje, pred tim sudom poslužiće ranija optužnica ili onaj njen deo koji se odnosi na ukinuti deo presude. Isto tako, predviđeno je da je ovaj sud dužan da na ponovnom suđenju izvede sve procesne radnje i da odluci o svim pitanjima na koja mu je ukazao sud koji je rešavao o zahtevu za zaštitu zakonitosti. Zatim, u ovom postupku pred prvostepenim ili drugostepenim sudom stranke mogu isticati nove činjenice i podnositi nove dokaze. Najzad, prilikom donošenja nove odluke sud je vezan zabranom reformatio in peius (čl. 424. ZKP).

Od pravila da se na osnovu zahteva za zaštitu zakonitosti vrši kontrola zakonitosti pravnosnažnih sudskeh odluka, postoji jedan izuzetak. Naime, naš zakonodavac je predviđeo da se izuzetno na osnovu zahteva za zaštitu zakonitosti može ispitivati i činjenično stanje koje je osnova pravnosnažne odluke. Tako je u članu 423. ZKP predviđeno da će nadležni sud, ako se prilikom rešavanja o zahtevu za zaštitu zakonitosti pojavi znatna sumnja o istinitosti odlučnih činjenica, utvrđenih u pravnosnažnoj odluci protiv koje je zahtev podignut, svojom presudom kojom rešava o zahtevu za zaštitu zakonitosti ukinuti tu odluku i narediti da se održi novi glavni pretres pred tim ili drugim nadležnim prvostepenim sudom. Postavlja se pitanje zašto je zakonodavac predviđeo ovaj izuzetak, s obzirom da postoji poseban vanredni pravni lek — zahtev za ponavljanje krivičnog postupka, kojim se po pravilu pobija činjenično stanje u pravnosnažnoj presudi. Za ovakvo zakonsko rešenje postoji više argumenata. Najpre, polazi se od činjenice da krivični sud u postupku po redovnim pravnim lekovima ne ispituje činjenično sta-

nje po službenoj dužnosti, već samo na predlog stranaka i drugih ovlašćenih lica na podnošenje redovnih pravnih lekova. To znači da se može dogoditi da jedna sudska odluka postane pravnosnažna, a da postoje određeni nedostaci u činjeničnom stanju takve odluke. Zatim, polazi se od jedne pretpostavke da nedostaci u pogledu postojanja ili nepostojanja odlučnih činjenica istovremeno dovode i do povrede zakona, zbog toga što je zakon primenjen na nepostojeće odlučne činjenice, koje u stvari čine činjeničnu osnovu sudske odluke. Prema tome, znatna sumnja o istinitosti saznanja u pogledu postojanja ili nepostojanja odlučnih činjenica, tj. pravnorelevantnih činjenica je pretpostavka za postojanje povrede zakona, zbog čega je zakonodavac i predviđao ovakvo zakonsko rešenje.

b) Zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude

Zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude je takođe vanredni pravni lek kojim se pobija pravnosnažna presuda zbog povrede zakona. Ovaj vanredni pravni lek je uvršten u sistem pravnih lekova najnovijim Zakonom o krivičnom postupku od 1977. godine. S obzirom da zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude ima dosta sličnosti sa zahtevom za zaštitu zakonitosti, to se postavlja pitanje koji su osnovni motivi kojim se rukovodio zakonodavac prilikom posebnog normiranja ovog vanrednog pravnog leka. Kako zakonodavac nije decidišao naveo motive za uvođenje ovog pravnog leka, to se isti moraju tražiti i nalaziti na osnovu šireg tumačenja i sagledavanja položaja subjekata krivičnog postupka, kao i sistema redovnih i vanrednih pravnih lekova. Naime, u toku donošenja novog Zakona o krivičnom postupku od 1977. godine, ovaj vanredni pravni lek nije bio predviđen u Nacrtu Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku. Međutim, u obrazloženju ovog Nacrta samo je napomenuto da se u diskusiji oko izrade Nacrta, pored ostalih, postavilo i pitanje da li bi možda bilo potrebno da se, pored zahteva za zaštitu zakonitosti koji može izjavljivati samo nadležni javni tužilac, predviđi poseban pravni lek koji bi mogao koristiti osuđeni, odnosno okrivljeni kad smatra da je povređen materijalni ili procesni krivični zakon. No, pošto je preovladalo mišljenje da nije potrebno uvođenje novog vanrednog pravnog leka, pored zahteva za zaštitu zakonitosti, to zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude nije ni normiran u navedenom Nacrtu. Isto tako, pitanje uvođenja ovakvog vanrednog pravnog leka bilo je prisutno i ranije među teoretičarima iz ove oblasti. Naime, bilo je i pre pokretanja postupka za donošenje novog Zakona o krivičnom postupku pobornika uvođenja ovakvog vanrednog pravnog leka u korist osuđenog, odnosno optuženog. Ovi teoretičari kao argumente za uvođenje ovakvog vanrednog pravnog leka navodili su najpre procesnu ravnopravnost stranaka pred sudom, a zatim i još veću mogućnost za otklanjanje pravnih nedostataka u pravnosnažnim sudske odlukama. Iz ovoga se zaključuje da je i prilikom izrade pomenutog Nacrta bilo pobornika i protivnika uvođenja novog vanrednog pravnog leka i da je prevladao stav pobornika uvođenja ovog pravnog leka, jer je isti bio kasnije normiran

u Predlogu Zakona o krivičnom postupku, koji je najzad i usvojen u Saveznoj skupštini.

Isto tako, samo uvođenje zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude neće značiti okončanje polemike o ovom vanrednom pravnom leku, tj. i dalje će biti onih koji su protiv njegovog postojanja u sistemu vanrednih pravnih lekova i onih koji će odobravati i argumentovano braniti njegovo uvođenje u sistem pravnih lekova. Prema tome, uvođenje ovog vanrednog pravnog leka može se podjednako argumentovano braniti i napadati, zavisno od toga da li je u pitanju poborник ili protivnik njegovog uvođenja i postojanja. Ovo zbog toga što i samo zakonsko normiranje ovog pravnog leka ima izvesne nedostatke, a sem toga pored sličnosti sa zahtevom za zaštitu zakonitosti ima i određene razlike, koje se ogledaju kako u pogledu lica ovlašćenih za njegovo korišćenje, tako i u pogledu zakonskih osnova za pobijanje pravnosnažnih sudskih odluka, kao i u pogledu vrste odluka koje se mogu pobijati.

Naime, zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude je takav vanredni pravni lek koji može podići samo osuđeni, odnosno okriviljeni i njegov branilac i pobijati pravnosnažnu presudu zbog postojanja određenih pravnih nedostataka, pod uslovom da su prethodno bili iskorišćeni redovni pravni lekovi. Isto tako, može se pobijati samo pravnosnažna presuda kojom je izrečena bezuslovna kazna zatvora ili maloletničkog zatvora, a ne i druge presude i druge sudske odluke. Najzad, po pravilu ovaj vanredni pravni lek ne može se podneti protiv pravnosnažne presude republičkog, odnosno pokrajinskog vrhovnog suda i protiv presude Vrhovnog vojnog suda, izuzev ako je okriviljeni osuđen za krivično delo utvrđeno saveznim krivičnim zakonom bezuslovno na kaznu zatvora najmanje jednu godinu ili strožu kaznu, odnosno maloletničkog zatvora, kao i protiv presude Saveznog suda (čl. 425. ZKP).

Na osnovu ovih zakonskih rešenja o zahtevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude mogu se izvući određeni zaključci, naročito ako se ista uporede sa zakonskim rešenjima o zahtevu za zaštitu zakonitosti. Najpre, postoji niz odstupanja od pravila da je ovaj vanredni pravni lek uređen po pravilu na isti način kao i zahtev za zaštitu zakonitosti. Ova odstupanja ogledaju se najpre u pogledu kruga ovlašćenih lica koja mogu koristiti ovaj vanredni pravni lek. Naime, krug ovlašćenih lica je veoma uzak, tj. sveden je samo na osuđenog i njegovog branioca. Do ovog zaključka dolazi se ako se ovaj krug ovlašćenih lica uporedi sa krugom ovlašćenih lica za podnošenje redovnih i drugih vanrednih pravnih lekova. Tako je predviđeno da u korist okriviljenog redovne pravne lekove može izjavljivati, pored okriviljenog i njegovog branioca, i javni tužilac, zatim, bračni drug okriviljenog, srodnici po krvi u pravoj liniji, usvojilac, usvojenik, brat, sestre i hranilac. Sličan krug ovlašćenih lica predviđen je i za podnošenje drugih vanrednih pravnih lekova u korist osuđenog. Na primer, zahtev za vanredno ublažavanje kazne mogu podneti sva napred navedena lica. Ili, zahtev za ponavljanje krivičnog postupka mogu podneti krivičnoprocесне stranke i branilac osuđenog, a posle smrti osuđenog u njegovu korist mogu podneti ovaj

vanredni pravni lek i ostala lica koja su ovlašćena na podnošenje pravnih lekova. Ovakvo zakonsko rešenje u pogledu kruga lica podložno je kritici. Naime, u korišćenju ovog pravnog leka osuđeni je usamljen, tako da nema nikakvu podršku, kako od strane javnog tužioca, tako i od strane njegovih bliskih srodnika, a vrlo često neće imati podršku ni od strane branioca, naročito ako nije u stanju da snosi troškove angažovanja branioca. Prema tome, osuđenom ostaje jedino da se uzda u objektivnost krivičnog suda, jer se podnošenju ovog vanrednog pravnog leka može usprotiviti i javni tužilac. Pošto nam nisu poznati motivi zakonodavca, smatramo da nije bilo posebnih opravdanih razloga za ovakvo sužavanje kruga ovlašćenih lica. Naprotiv, mogao je da se predviđi isti krug ovlašćenih lica za korišćenje ovog vanrednog pravnog leka, koji je predviđen za korišćenje redovnih i drugih vanrednih pravnih lekova.

Isto tako, uslovi koji su predviđeni za korišćenje ovog vanrednog pravnog leka takođe u mnogome ograničavaju korišćenje istog. Ova ograničenja ogledaju se najpre u tome što se ovim vanrednim pravnim lekom mogu pobijati samo pravnosnažne presude, a ne i druge sudske odluke, tj. rešenja i naredbe, s tim što se ne mogu pobijati ni sve pravnosnažne presude. S pravom se smatra da se ovim vanrednim pravnim lekom faktički mogu pobijati samo presude prvostepenih sudova, tj. presude opštinskog suda, pod uslovom da je ovim presudama izrečena bezuslovna kazna zatvora ili maloletničkog zatvora, da o ovim presudama nije odlučivao republički, odnosno pokrajinski vrhovni sud u trećem stepenu, kao i da je okriviljeni ove presude pobijao redovnim pravnim lekovima. Izuzetno, ovim vanrednim pravnim lekom mogu se pobijati i presude republičkog, odnosno pokrajinskog vrhovnog suda i Vrhovnog vojnog suda, ako je okriviljeni osuđen za krivično delo utvrđeno saveznim zakonom bezuslovno na kaznu zatvora najmanje jednu godinu ili težu kaznu, odnosno na kaznu maloletničkog zatvora. Mada nema motiva ni za ova zakonska ograničenja, smatramo da je zakonodavac predviđajući ova ograničenja pošao od prepostavke da su presude koje donose republički, odnosno pokrajinski vrhovni sudovi, Vrhovni vojni sud i Savezni sud, takve da u njima nema pravnih nedostataka. Ako izuzetno i postoje pravni nedostaci u ovim presudama, isti se mogu otkloniti podizanjem zahteva za zaštitu zakonitosti od strane javnog tužioca.

Pored navedenih ograničenja u pogledu mogućnosti korišćenja zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude od strane osuđenog i njegovog branioca, postoje ograničenja i u pogledu zakonskih osnova zbog kojih se mogu pobijati navedene pravnosnažne presude. Naime, zakonodavac je predviđeo da se ove pravnosnažne presude mogu pobijati samo zbog apsolutnih povreda, i to ne svih, i nekih relativnih povreda odredaba krivičnog postupka. Tako su u članu 427. ZKP predviđene tri grupe osnova zbog kojih se može pobijati pravnosnažna presuda ovim vanrednim pravnim lekom. Konkretno, pravnosnažna presuda može se pobijati ovim pravnim lekom u sledećim slučajevima:

1. zbog povrede krivičnog zakona na štetu osuđenog predviđene u čl. 365. tač 1—4 ovog zakona ili zbog povrede iz tač. 5 tog člana ako se prekoračenje ovlašćenja odnosi na odluku o kazni, merama bezbednosti ili oduzimanja imovinske koristi;

2. zbog povrede odredaba krivičnog postupka predviđenih u članu 364. st. 1. tač. 1, 5, 8, 9 ili 10. ovog zakona;

3. zbog povrede prava osuđenog na odbranu na glavnom pretresu, ili zbog povrede odredaba krivičnog postupka u žalbenom postupku, ako je ta povreda bila od uticaja na donošenje pravilne presude.

Analizom ovih zakonskih osnova mogu se izvući određeni zaključci. Najpre, zakonski osnovi u prvoj i drugoj grupi predstavljaju apsolutne nedostatke o kojima krivični sud pravnog leka vodi računa po službenoj dužnosti u postupku po redovnim pravnim lekovima. Ako se ima u vidu ova okolnost, kao i okolnost da o ovim povredama zakona vodi računa i javni tužilac, zaključuje se da postoji velika verovatnoća da će ove povrede zakona biti otklonjene još u postupku po redovnim pravnim lekovima ili pak u postupku po zahtevu za zaštitu zakonitosti. Zbog toga postoje minimalne mogućnosti za osuđenog da zbog ovih povreda pobija pravnosnažnu presudu ovim vanrednim pravnim lekom. Zato smatramo da je zakonodavac trebalo da predvidi širu lepezu zakonskih osnova za pobijanje presude ovim vanrednim pravnim lekom, tj. da pored ovih osnova obuhvati sve apsolutne povrede zakona. Na ovaj način postojale bi veće stvarne mogućnosti za korišćenje ovog vanrednog pravnog leka od strane osuđenog, jer bi postojale veće mogućnosti nastajanja pravnih nedostataka u onim zakonskim osnovima koje krivični sud ne ispituje po službenoj dužnosti. Ako bi se usvojilo ovakvo rešenje, došlo bi do veće stvarne ravnopravnosti okrivljenog kao stranke sa javnim tužiocem kao druge stranke u krivičnom postupku.

Treća grupa zakonskih osnova za pobijanje pravnosnažne presude ovim vanrednim pravnim lekom predstavlja tzv. relativne povrede zakona, jer se pored dokazivanja da iste postoje mora dokazivati i njihov uticaj na pravnosnažnu sudsку odluku. To znači da se može utvrditi postojanje ovih povreda, ali se takođe može utvrditi da njihovo postojanje nije bitno uticalo na donošenje pravilne i pravedne presude. Inače, krivični sud u osnovi vodi računa o ovim povredama po službenoj dužnosti, naročito o povredi prava okrivljenog na odbranu na pretresu, s tim što su predviđene i druge povrede procesnog zakona na glavnom pretresu u prvostepenom krivičnom postupku, kao i u postupku po redovnim pravnim lekovima. Smatramo da je trebalo proširiti i ove relativne povrede odredaba krivičnog postupka u smislu da se obuhvate ne samo bitne povrede odredaba krivičnog postupka u postupku po redovnim pravnim lekovima, već i u postupku po nekim vanrednim pravnim lekovima, kao što je na primer postupak po zahtevu za ponavljanje krivičnog postupka, naročito ako dođe do ponavljanja krivičnog postupka. Naime, u ovom ponovljenom krivičnom postupku može doći do bitnih povreda odredaba krivičnog postupka, koje mogu biti eventualno otklonjene u postupku po redovnim pravnim lekovima, ali treba da postoji mogućnost da se i takva pravnosnažna presuda pobija i vanrednim pravnim lekovima, pa i zahtevom za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude. Isto tako, smatramo da treba proširiti i povrede prava okrivljenog na odbranu, tako da se mogu napadati i povrede prava okrivljenog na odbranu ne samo na glavnom pretresu, već u celom

prvostepenom krivičnom postupku i u postupku po redovnim pravnim lekovima, naročito ako se u ovom postupku odlučuje o pravnom leku na pretresu.

Najzad, mada je zakonodavac načelno predviđao shodnu primenu niza odredaba ZKP kojima je normiran postupak po zahtevu za zaštitu zakonitosti i u postupku po zahtevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude, ipak i na ovom planu postoje znatna odstupanja. Naime, pored ograničenja u pogledu mogućnosti ulaganja ovog vanrednog pravnog leka i kruga ovlašćenih lica, postoji ograničenje i u pogledu roka za njegovo ulaganje. Tako je predviđeno da se zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude može podneti u roku od mesec dana od dana kada je okrivljeni primio pravnosnažnu presudu (čl. 425. st. 2. ZKP), dok podizanje zahteva za zaštitu zakonitosti nije ograničeno nikakvim rokom. Dalje, predviđeno je da osuđeni i njegov branilac podnose zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude sudu koji je doneo presudu u prvom stepenu, dok zahtev za zaštitu zakonitosti nadležni javni tužilac predaje neposredno sudu nadležnom za odlučivanje. U суду koji je doneo pobijanu presudu u prvom stepenu zahtev prima predsednik veća, koji može rešenjem odbaciti zahtev koji je neblagovremen ili je podnet od neovlašćenog lica, odnosno ako je podnet zbog osude na krivičnu sankciju zbog kojih se ne može podneti ili po zakonu nije dozvoljen. Ako postoje ove okolnosti zahtev može odbaciti i sud nadležan za odlučivanje (čl. 428. st. 3. ZKP).

Ako predsednik prvostepenog suda ne odbaci zahtev, on će isti dostaviti zajedno sa spisima predmeta sudu nadležnom za odlučivanje. Prema Zakonu o redovnim sudovima SR Srbije sud koji je nadležan za odlučivanje o zahtevu jeste republički vrhovni sud. Izuzetno o zahtevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude može odlučivati i Savezni sud Jugoslavije, ako je pravnosnažnom presudom povređen savezni zakon i ako je takvu presudu u drugom odnosno u trećem stepenu doneo republički odnosno pokrajinski vrhovni sud ili vrhovni vojni sud, a okrivljeni je za krivično delo utvrđeno saveznim zakonom osuđen bezuslovno na kaznu zatvora najmanje jednu godinu ili težu kaznu ili na kaznu maloletničkog zatvora (čl. 426. st. 2. ZKP). Nadležni republički, odnosno pokrajinski vrhovni sud, izuzetno Savezni sud, kad primi zahtev dostaviće jedan primerak zahteva sa spisima predmeta javnom tužiocu koji postupa pred tim sudom, koji može u roku od 15 dana od dana prijema zahteva podneti odgovor na zahtev (čl. 428. st. 4. ZKP). Mada zakonodavac ne predviđa svrhu ovakvog rešenja, ipak se može zaključiti da je dostavljanje zahteva zajedno sa spisima predmeta javnom tužiocu predviđeno sa ciljem da javni tužilac ima određeni uticaj na ishod odlučivanja po zahtevu, jer će nadležni sud, prilikom rešavanja o zahtevu, imati u vidu odgovor javnog tužioca. Prema tome, ovo zakonsko rešenje takođe znači ograničavanje mogućnosti osuđenog da uspe sa svojim zahtevom, ukoliko javni tužilac u svom odgovoru smatra da zahtev nije osnovan, jer ne postoje povrede zakona.

Dalji postupak rešavanja po zahtevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude po pravilu se odvija po odredbama ZKP kojima je normiran postupak po zahtevu za zaštitu zakonitosti. To znači da pred-

sednik veća, odnosno predsednik nadležnog suda imenuje sudiju izvestioca koji je dužan da pripremi predmet za odlučivanje, kojom prilikom će posebno obratiti pažnju na pribavljanje obaveštenja o učinjenim povredama zakona, s obzirom da ovaj zahtev podnosi pojedinac, tj. osuđeni ili njegov branilac. Isto tako, nadležni sud odlučuje o zahtevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude u sednici veća, koje je po pravilu sastavljeno od pet sudija, a izuzetno od devet sudija, ako republički odnosno pokrajinski sud odlučuje o zahtevu protiv presude svog veća. Međutim, Savezni sud odlučuje u opštoj sednici ako je podnet zahtev protiv presude veća toga suda. O zakazanoj sednici veća, odnosno opštoj sednici, obaveštice se osuđeni, odnosno njegov branilac i nadležni javni tužilac. Ako nadležni sud utvrdi da je zahtev za vanredno preispitivanje presude osnovan, doneće presudu kojom će, zavisno od prirode i težine povrede, ili preinačiti pravnosnažnu presudu ili je ukinuti delimično ili u celini ili samo presudu višeg suda i predmet vratiti prvostepenom ili višem суду na ponovno suđenje. Međutim, izričito je predviđeno da se nadležni sud, rešavajući po ovom zahtevu, ne može ograničiti samo na to da utvrdi povredu zakona, tj. ovom prilikom ne može doneti tzv. deklarativnu presudu, kao što to može učiniti kada rešava po zahtevu za zaštitu zakonitosti (čl. 422. st. 1. ZKP). Pošto zakonodavac nije izričito predviđao nemogućnost donošenja deklarativne presude u drugim sličnim slučajevima, postavlja se pitanje kako će nadležni sud postupiti u tim slučajevima. Naime, u stavu 2. člana 422. ZKP predviđeno je da će Savezni sud, rešavajući po zahtevu za zaštitu zakonitosti, ukinuti odluku ili utvrditi povredu zakona u slučaju kad se krivični postupak vodio za krivično delo utvrđeno republičkim ili pokrajinskim zakonom. Kako zakonodavac nije isključio shodnu primenu ovog stava i na rešavanje po zahtevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude, to znači da Savezni sud može doneti iste odluke i po ovom zahtevu, tj. ili će ukinuti takvu pravnosnažnu presudu ili će samo utvrditi povredu zakona. No ako je povreda zakona učinjena na štetu osuđenog, u tom slučaju Savezni sud mora da ukine pravnosnažnu presudu i da predmet vrati prvostepenom ili višem суду na ponovno odlučivanje, s tim što će ovaj sud prilikom odlučivanja biti vezan zabranom reformatio in peius. Nadležni sud će biti vezan zabranom reformatio in peius i u svim drugim slučajevima kada odlučuje o zahtevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude, jer je ovaj vanredni pravni lek predviđen i može se podnosi samo u korist osuđenog. Takođe je nadležni sud vezan i ustanovom beneficium cohaesonis, tj. povlasticom vezanosti, u slučaju ako ima više saosuđenih i ako je samo jedan ili nekoliko njih podneo ovaj zahtev. U ovom slučaju nadležni sud smatraće kao da su svi podneli ovaj zahtev i razmotriće mogućnost primene povlastica i na njih.

Najzad, može doći do ponavljanja krivičnog postupka i na osnovu zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude, ako se prilikom rešavanja o ovom zahtevu pojavi znatna sumnja o istinitosti odlučnih činjenica utvrđenih u pravnosnažnoj presudi protiv koje je zahtev podnet. No, smatramo da će ovaku odluku nadležni sud doneti samo u slučaju ako postoji znatna sumnja o istinitosti onih odlučnih činjenica koje idu u korist osuđenog. Do ovakvog zaključka dolazi se na osnovu

opšteg stava o dejstvu ustanove zabrane reformatio in peius. Naime, ako u ovom slučaju dođe do ukidanja pravnosnažne presude, nadležni sud će narediti da se pred istim ili drugim stvarno nadležnim prvostepenim sudom održi novi glavni pretres, kojom prilikom ovaj sud ne može doneti sudska odluku kojom bi na bilo koji način pogoršao položaj osuđenog.

Prema tome, kontrola zakonitosti pravnosnažne presude kao najvažnije sudske odluke na osnovu zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude predstavlja određeni doprinos opštoj kontroli zakonitosti u krivičnom postupku, bez obzira na zakonska ograničenja o kojima je napred bilo reči. Naime, zakonodavac je, uvodeći u sistem postojećih vanrednih pravnih lekova ovaj vanredni pravni lek, imao u vidu ne samo uspostavljanje procesne ravnopravnosti između krivično-procesnih stranaka u ovom delu krivičnog postupka, već i stvaranje najšire mogućnosti za ostvarivanje osnovnog zadatka krivičnog procesnog prava, tj. potpuno i zakonito rasvetljavanje i rešenje krivične stvari. Da li će se ova intencija zakonodavca i ostvariti, pokazaće praktična primena ovog vanrednog pravnog leka, kojom prilikom će se videti opravdanost njegovog postojanja, kao i njegov doprinos što boljom i svestranijoj kontroli zakonitosti sudske odluka. Isto tako, primena ovog pravnog leka u sudske prakse omogućiće da se sagledaju dobre i loše strane zakonskog normiranja istog, kako bi se u budućoj reformi na osnovu rezultata sudske prakse otklonili nedostaci u njegovom normiranju.

Prema rezultatima dosadašnje primene ovog vanrednog pravnog leka u praksi nekih sudova, koji su dosta skromni i odnose se na mali broj sudova, može se zaključiti da njegova primena za sada nije brojna. Naime, na području Okružnog suda u Nišu, uključujući i opštinske sude dove sa tog područja, od početka primene ovog vanrednog pravnog leka, tj. od 1. jula 1977. godine do kraja 1981. godine, podnet je 31 zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude. Od ovog broja usvojen je samo jedan zahtev. Ostali zahtevi su ili odbačeni ili odbijeni, tj. 10 zahteva je odbačeno, a 20 zahteva je odbijeno. Navedeni zahtevi su odbačeni kao nedozvoljeni zbog toga što su podneti od strane neovlašćenih lica, ili su podneti protiv pravnosnažnih presuda koje se ne mogu pobijati ovim vanrednim pravnim lekom. Među odbijenim zahtevima najveći broj je onih koji su neosnovani zbog toga što nisu postojale povrede zakona u pravnosnažnim presudama, na koje se ukazivalo u zahtevu. Najzad, jedini zahtev za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude koji je usvojen i po njemu doneta pozitivna sudska odluka, odnosi se na povredu prava odbrane okrivljenog.

Do sličnih rezultata dolazi se i u slučaju ako se ovi statistički podaci dobijeni sa područja Okružnog suda u Nišu uporede sa podacima dobijenim za celu teritoriju SR Bosne i Hercegovine za period od tri godine, tj. od 1. jula 1977. god. do kraja 1979. god. Naime, u ovom periodu podneto je Vrhovnom sudu Bosne i Hercegovine 28 zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažnih presuda i to svi u toku 1979. godine. Od podnetih zahteva odbačeno je ili odbijeno 27, a samo jedan zahtev

je usvojen i presuda je ukinuta. Interesantan je podatak da je u ovom istom periodu bilo podneto 60 zahteva za zaštitu zakonitosti od strane nadležnih javnih tužilaca. Od ovog broja odbačeno je ili odbijeno 15 zahteva, a usvojeno je 45 zahteva i 31 pravnosnažna presuda je ukinuta, a 14 pravnosnažnih presuda je preinačeno. Na osnovu ovih statističkih podataka o broju podnetih zahteva za zaštitu zakonitosti i rezultata njihovog rešavanja, zaključuje se da je ovaj vanredni pravni lek mnogo brojniji u sudskej praksi, a takođe je mnogo efikasniji, jer je veliki broj zahteva usvojen od strane nadležnog suda.¹⁵

Pored ovog opštег zaključka u pogledu brojnosti podnetih zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažnih presuda i zahteva za zaštitu zakonitosti, kao i načina njihovog rešavanja, mogu se izvući još neki zaključci. Najpre, mali broj podnetih zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažnih presuda, govori o tome da osuđeni još uvek nedovoljno koriste zakonsku mogućnost za pobijanje pravnosnažnih presuda zbog postojanja pravnih nedostataka. Ovakva situacija je donekle i razumljiva, ako se ima u vidu da je ovaj vanredni pravni lek relativno novijeg datuma. Na ovu situaciju utiče i postojanje klasičnog vanrednog pravnog leka za otklanjanje pravnih nedostataka u pravnosnažnim sudskej odlukama — zahteva za zaštitu zakonitosti, koji se primenjuje dugi niz godina. Ova okolnost je uticala na stvaranje jednog shvatanja prema kojem o kontroli zakonitosti sudskej odluka prvenstveno treba i mora da se brine javni tužilac, kome je to i jedan od osnovnih zadataka. Najzad, na mali broj podnetih zahteva imaju uticaj i zakonski uslovi za njegovo podnošenje, koji su mnogo nepovoljniji u odnosu na uslove koji su predviđeni za podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti.

Što se tiče stava krivičnog suda prema zahtevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude, o tome se može delimično zaključivati na osnovu usvojenih zahteva, mada to ne može biti i jedini kriterijum. Naime, krivični sud je dužan da otkloni pravne nedostatke u pravnosnažnim presudama, na koje ukaže osuđeni ili njegov branilac u podnetom zahtevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude, naročito ako ovi nedostaci idu na štetu osuđenog. Sem toga, na donošenje odluke krivičnog suda o ovom vanrednom pravnom leku, može imati određeni uticaj i javni tužilac, kome krivični sud dostavlja zahtev i spis predmeta i koji je ovlašćen da može staviti svoj predlog u pogledu opravdanosti ili neopravdanosti podnetog zahteva. Mada ovaj predlog krivični sud ne obavezuje, ipak se može zaključiti, da javni tužilac donekle doprinosi donošenju pozitivne ili negativne sudske odluke po zahtevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude.

Najzad, statistički podaci iz sudske prakse na osnovu kojih su izvedeni napred navedeni zaključci su u najmanju ruku skromni. Za potpunije stvaranje zaključaka o praktičnoj primeni ovog vanrednog pravnog leka, potrebno je istraživanje sudske prakse sa mnogo širem području.

¹⁵ Podaci o broju podnetih zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažnih presuda i zahteva za zaštitu zakonitosti Vrhovnom суду SR Bosne i Hercegovine, uzeti su iz referata dr Hasana Bakalovića, koji podnesen na Interkatedarskom sastanku Pravnih fakulteta Jugoslavije, koji je održan u Mostaru, 1980. god.

ZAKLJUČAK

Pošto je moguće da se i posle kontrole zakonitosti sudskeih odluka u prvostepenom krivičnom postupku i u postupku po redovnim pravnim lekovima, pojave pravni nedostaci u pravnosnažnim sudskeim odlukama, zakonodavac je predviđao mogućnost da se otklone i ovi pravni nedostaci u postupku po vanrednim pravnim lekovima. Međutim, polazeći od postavke da su pravnosnažne sudske odluke po pravilu i izvršne, zakonodavac je bio dosta rigorozan kako u pogledu kruga lica ovlašćenih za davanje inicijative za pokretanje postupka po vanrednim pravnim lekovima, tako i u pogledu uslova koji su potrebeni za pokretanje i vođenje ovog postupka.

Naime, predviđeno je da inicijativu za pokretanje postupka po vanrednim pravnim lekovima radi otklanjanja pravnih nedostataka u pravnosnažnim sudskeim odlukama može dati samo nadležni javni tužilac i osuđeni sa svojim branicom. Kao nadležni javni tužilac može biti republički odnosno pokrajinski javni tužilac i Savezni javni tužilac, zavisno od toga koji je sud stvarno nadležan za vođenje ovog postupka. Isto tako, nadležni javni tužilac daje inicijativu za pokretanje postupka po vanrednim pravnim lekovima podnošenjem zahteva za zaštitu zakonitosti, kad smatra da u pravnosnažnim sudskeim odlukama postoje pravni nedostaci. Drugi ovlašćeni subjekt za pokretanje ovog postupka je osuđeni sa svojim branicom, koji daje inicijativu podnošenjem zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude.

Rigoroznost zakonodavca ogleda se i u pogledu propisivanja uslova koji treba da budu ispunjeni da bi mogao da se pokrene i vodi postupak po vanrednim pravnim lekovima. Ova rigoroznost naročito se ogleda u normiranju uslova za davanje inicijative od strane osuđenog i njegovog branjoca. Naime, dok nadležni javni tužilac može pobijati sve pravnosnažne sudske odluke zbog postojanja bilo kog pravnog nedostatka u ovim odlukama, dotle osuđeni i njegov branilac može pobijati samo pravnosnažne presude i to zbog postojanja samo nekih takštivno nabrojanih pravnih nedostataka, pod uslovom da je koristio redovne pravne lekove i da je do povrede zakona došlo prilikom donošenja presude od strane prvostepenih sudova.

Prema tome, mada je zakonodavac predviđao ostvarenje istog cilja u postupku po ovim vanrednim pravnim lekovima, tj. otklanjanje pravnih nedostataka u pravnosnažnim sudskeim odlukama, ipak postoji dosta velike razlike među ovim vanrednim pravnim lekovima koje dovode do toga da osuđeni nije ravnopravan sa javnim tužiocem u pogledu mogućnosti otklanjanja pravnih nedostataka u pravnosnažnim sudskeim odlukama. Zbog ovih okolnosti, smatramo da bi zakonodavac de lege ferenda trebalo da nastoji da ublaži postojeće razlike, stvaranjem povoljnijih uslova za osuđenog, kako bi i on mogao mnogo više da doprinosi otklanjanju pravnih nedostataka u svim pravnosnažnim sudskeim odlukama. Ovaj zahtev je na liniji opšte postavke da su ovlašćeni tužilac i okrivljeni procesno ravnopravno stranke u krivičnom postupku, jer se smatra da je zakonodavac imao u vidu ovu postavku prilikom uvođenja zahteva za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude u sistem pravnih lekova.

LE CONTRÔLE DE LA LÉGALITÉ DES DÉCISIONS JUDICIAIRES DANS LA PROCÉDURE PÉNALE

— Deuxième partie —

R e s u m é

Vu que la possibilité existe qu'à la suite de la mise en application de la procédure pénale de première instance et de la procédure d'après les voies de droit ordinaires, des défauts juridiques se manifestent dans les décisions judiciaires, notre législation judiciaire criminelle a prévu la possibilité de la contestation des décisions judiciaires valables par les voies de droit extraordinaires, par lesquelles l'initiative est donnée pour l'initiation de la procédure de contrôle de la légalité des décisions judiciaires.

L'initiative pour l'initiation de la procédure de contrôle de la légalité des décisions judiciaires d'après les voies de droit extraordinaires peuvent donner le magistrat compétent qui exerce les fonctions de ministère public et le condamné et son défenseur. Le magistrat qui exerce les fonctions de ministère public donne cette initiative en présentant la demande pour la protection de la légalité au tribunal compétent, quant au condamné il engage cette procédure en présentant la demande pour un nouvel examen de la décision valable.

La demande pour la protection de la légalité est la voie de droit extraordinaire dévolutive non-suspensive que présente le magistrat qui exerce les fonctions de ministère public contre les décisions judiciaires valables et contre la procédure judiciaire qui a précédé à ces décisions judiciaires valables, si la loi a été violée. En tant que magistrat compétent qui exerce les fonctions de ministère public pour la présentation de la demande relative à la protection de la légalité peut figurer le procureur de la république fédérée ou de la province autonome et le Procureur général fédéral ce qui dépend du fait quelle loi a été enfreinte c'est-à-dire quel tribunal est compétent pour rendre la décision concernant cette voie de droit extraordinaire. Le tribunal pénal rend les décisions concernant la demande pour la protection de la légalité en règle générale dans la séance du conseil composé de cinq juges professionnels. Cependant, si par cette voie de droit extraordinaire est contestée la décision valable dont en dernière instance avait statué le tribunal qui est compétent de statuer sur la demande pour la protection de la légalité, dans ce cas le tribunal statue dans le conseil qui est composé d'un plus grand nombre de membres ou dans la séance générale. De manière plus concrète, la cour suprême de la république fédérée ou la cour suprême de la province autonome statute sur la demande pour la protection de la légalité contre la décision de son tribunal dans la séance du conseil qui est composé de neufs membres professionnels, et la Cour fédérale de Yougoslavie dans la séance générale. Le tribunal compétent peut rendre deux sortes de décisions, à savoir: ce que l'on appelle la décision déclarative et la décision constitutive. Le tribunal compétent adopte la décision déclarative dans le cas que la demande pour la protection de la légalité est présentée aux dépens du condamné, à quelle occasion on constate seulement la violation de la loi, et décision judiciaire de subit pas de changement. La décision constitutive est adoptée dans tous les autres cas et par elle on rend la décision méritoire sur la décision judiciaire valable contestée.

La demande pour le renouvellement de l'examen du jugement valable est de même la voie de droit extraordinaire par laquelle on conteste le jugement valable à cause de la violation de la loi, que peut présenter seulement le condamné ou son défenseur. Cette voie de droit extraordinaire est introduite dans le système des voies de droit par la nouvelle Loi relative à la procédure pénale de 1977. Quoiqu'il y a des analogies déterminées entre cette voie de droit extraordinaire et la demande pour la protection de la légalité, néanmoins cette voie de droit extraordinaire est spécifique. Les spécificités dans cette voie de droit extraordinaire existent tant en matière des fondements juridiques en raison desquels elle peut être présentée, qu'en matière des conditions pour sa présentation. En effet, les fondements juridiques sont beaucoup plus restreints par rapport aux fondements juridiques pour la présentation de la demande relative à la protection légale, par ailleurs le législateur a prévu toute une série de conditions qui en réalité représentent la restriction en ce qui concerne l'utilisation de cette voie de droit extraordinaire de la part du condamné. Il y a des rétrogradations déterminées même en matière de la procédure relative à la demande de réexaminer les jugements valables. Ainsi il est prévu que le condamné ou son défenseur peut présenter cette demande au tribunal qui a prononcé le jugement en première instance dans le délai d'un mois à compter du jour de la réception du jugement valable, et sur la demande statuent la cour suprême de la république fédérée ou la cour suprême de la province autonome, et exceptionnellement la Cour suprême de la Yougoslavie. Enfin, le tribunal compétent statue méritoirement sur cette voie de droit extraordinaire, c'est-à-dire il peut refuser la demande comme étant non-fondée ou adopter la demande et abolir ou modifier le jugement valable contesté.